НОВА МОНОГРАФИЯ ВЪРХУ ПОЛСКО-БЪЛГАРСКИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ И КУЛТУРНИ ВРЪЗКИ

MAYA ANGELOVA
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

A NEW MONOGRAPH ON POLISH-BULGARIAN LITERARY AND CULTURAL TIES. A review of: Grigorova, Margreta & Jarosław Ławski, eds. *Bulgaria and Poland: Literary and Cultural Parallels*. A collective volume. Bialystok: Temida 2, 2022. ISBN 978-83-67169-06-6, 300 pp. (Original title in Polish: *Bułgaria i Polska – paralele literackie i kulturowe.* Studia.)

Keywords: Polish-Bulgarian ties, literature and culture, Slavic studies, collective volume

Колективният том *България и Полша: Литературни и културни паралели* излиза под научната редакция на проф. Маргрета Григорова и на проф. Ярослав Лавски, с въведение на проф. Ценка Иванова. Монографията представя резултатите от проведената в края на 2021 г. конференция в Университета в Бялисток, която събира полски и български изследователи, обединени от общи дългогодишни интереси и сътрудничество и се явява естествено продължение на разгърналите се контакти чрез обмена на преподаватели между университетите в Бялисток и Велико Търново. Организатор на конференцията е катедрата за филологични изследвания *Изток–Запад* към Филологическия факултет на Университета в Бялисток под ръководството на проф. Ярослав Мариуш Лавски. Съорганизатор е катедра Славистика към Филологическия факултет на ВТУ *Св. св. Кирил и Методий* под ръководството на проф. Ценка Иванова.

Текстове са групирани в няколко тематични области, отразяващи посоките, в които се развиват търсенията и откритията на изследователите, обединени, по думите на проф. Лавски, от общия фактор в цивилизационния развой на България и Полша – *тяхното гранично разположение между културните и религиозни владения на Рим и Византия, Slavia Latina и Slavia Orthodoxa, запад и изток, север и юг* (с. 18). Дългогодишното научно сътрудничество дава резултат в редица области, като българо-полските отношения и тяхното отражение в литературата; езикови свидетелства за полско-български контакти;

културно-исторически аспекти на полско-българските отношения; нови методологически предложения за третиране на взаимните контакти; славянски и европейски акценти във взаимното възприемане на българи и поляци; пресичане на стереотипи: текстови и художествени свидетелства; поляци и българи в очите на чужденците; поляци във Велико Търново, българи в Бялисток.

Приносен момент в концепцията на конференцията, отразена и в изданието, е привличането на млади учени към екипа от утвърдени изследователи.

Колективният том съдържа текстове, отразяващи полско-българските отношения в културно-исторически, литературен и езиков аспект, обхващайки респектиращ исторически диапазон – от дълбоките корени на славянския неоманихейски дуализъм (Збигнев Кажмерчик) до съвременния дигитален свят с неговите езикови експликации. По думите на М. Григорова, *темата на тома се колебае между винаги необходимото връщане към изворите и отдаването на заслужено внимание на хора, които съчетават полската и българската култура, сега са или са се превърнали в живи мостове за взаимното проникване на българската и полската култури* (с. 22).

Един от най-съществените приноси на монографията изглежда някак *външен* и формален, но е доста показателен и влиятелен. Той засяга реципрочното представяне на полско-българските *мостове* – връзки, влияния и рецепции, което е водещ принцип на изданието. Духът на равенство, балансираност и реципрочност доказват същностната толерантност на двете култури и на техните изследователи, което в плана на общия европейски диалог и свързаност добива силно глобално значение. Висок е приносът на тома като цяло към запълване на *празни* места в културната карта на литературните и културните взаимоотношения между България и Полша, както и към намиране на нови модели и инструменти, осветяващи *тъмни*, *сенчести* и непристъпни досега места в класически, модерни или традиционни творби, или осветяващи непознати нива на художествени текстове.

Студията на Маргрета Григорова *Naukowo-badawcza recepcja literatury polskiej w pierwszym dwudziestoleciu XXI wieku. Zasługi naukowe Kaliny Bahnevej* (с. 27–52) обобщава постиженията в българо-полския литературен обмен, като откроява засилваща се тенденция към реципрочност, провокирана от все по-активните полско-български контакти в европейския контекст на прага на третото хилядолетие. Хронологичният вектор на обзорната част обхваща традицията на полонистиката в България, като са откроени респектиращите

приносни на традиционно силните академични центрове, преди всичко от Софийския и Великотърновския университет, и техните представителни издателски инициативи с траен ангажимент към разгърнато представяне на връзките и влиянията между полския и българския литературни канони, традиции и диалози. Специално внимание е отделено на приносните изследвания на проф. К. Бахнева и на нейните монументални научни монографии. Заедно с това са откроени и други приносните съвременни литературно-исторически изследвания на полската литература между войните и на тази след 1944 г., с паралели в нашата литература, които прилагат нови теоретически и методологически инструменти, за да изградят многослойни културноисторически контексти, опитвайки се да запълнят празните места или да предложат нов, осъвременен прочит на ценни литературни явления, съчетаващи предимствата на събитийно-процесуалната, проблемно-тематичната и персоналистичната версия на литературната история.

Освен това М. Григорова представя панорама на разгръщащата се в последните десетилетия мрежа от специализирани интердисциплинарни изследвания. В студията ѝ е отбелязан нарастващият интерес към съвременни автори и тенденции, провокирал издаването на специални броеве на най-авторитетните издания на научната литературна периодика в България, които по този начин *държат пръст на пулса на полската литература* (с. 29) и я представят в нейната многосъставност. Обстойно и изчерпателно Григорова се спира и върху засиления интерес към рецепцията на преводните творби на двете литератури, както и върху нарастващата роля на преводача литературовед за активно изграждане на мостове между полската и българската култури, като не са пропуснати и фактори като *пазарен механизъм*, *награди*, *актуалност и популярност на преведените автори*, както и ефектът от интелектуалния и естетическия избор на преводачите.

В този богато разгърнат диахронен и синхронен контекст на българо-полските литературни връзки, чийто емблематичен знак е реципрочността, авторката вписва реализирането на проекта за двустранен обмен на знания (полски за България и български за Полша) между филологическите факултети на университетите в Бялисток и Велико Търново.

Статията на Weronika Szwedek *Kornel Filipowicz i Bułgaria* (с. 53–62) представя рецепция на преводните творби на полския прозаик Корнел Филипович в България и на делото на петимата му български преводачи, сред които е откроена ключовата роля на Лилия Рачева като основен преводач на този недостатъчно проучен автор от втората половина

на XX век. Авторката представя литературноисторическия и житейски сюжет за преплитането на съдбите на творческите и интимни двойки на Корнел Филипович и Вислава Шимборска и на Йордан Василев и Блага Димитрова – сюжет, който държи на фокус високия екзистенциален, но и естетически залог и допринася за възприемане на националната другост като огледало на общочовешкото и универсалното усещане за обща принадлежност на двете култури. Биографичният подход тук е детайлно разработен върху терена на персонализма, като съчетава предимствата на трансперсонални културни явления.

В статията си Михал Шедлецки *Georgi Andreev: wielobarwny obraz artysty* (с. 63–72) анализира живота и творчеството на полско-българския график и художник Георги Андреев (роден 1936 г.), който от 1971 г. живее и работи в Бялисток, но се самоосмисля като *човек на пътя* и поданик на *дионисиевото*, екстазно пребиваване в света. Изследователят надскача позитивистичното портретуване и представя художника като противоречива фигура с двусмислено творческо битие, кариерно свързано с фигурата на официален портретист на комунистическия елит, но търсещ универсалност и откъсване от реалистическата конюнктурна конвенция на собствената му епоха. Смятан за местен творец в Бялисток, художникът надскача локалната тематика. Особено интересен е методът на Михал Шедлецки да съчетава биографичен обективизъм с живата реч на художника, която притежава стойност на жив щрих и разкрива езиковата личност в допълнение на публичния образ на този колоритен и интригуващ творец.

Статията на Ярослав Лавски *Dymitr Grozdew: szkic z autoportretu artysty* (с. 73–102) демонстрира възможностите на интерпретативното изкуствознание, чрез биографията на една творческа личност (художника Димитър Гроздев) да се създаде жив и многопластов образ на близкото минало с разказ за голямото историко-политическо време и за рефлектиращото творческо съзнание, което неизменно подлага на съмнение и преобразува натиска на институциализиращия контрол. Изследователят представя две доминанти, към които тежнеят творбите на Гроздев – светска и религиозна. Роденият в България Димитър Грозев се осъществява като признат полски художник, но и плакатист, сатирик, чертожник, скулптор, дизайнер на печати, медали, лога, реставратор на произведения на изкуството и книги. След 1989 г. обаче художникът се връща към традицията на българската икона, проектирайки скулптурни инсталации в Бялисток и изписвайки църкви, като така се вписва органично в мултикултурната, католическа и православна традиция в Източна Полша и областта Подлаше в частност. Статията поставя важни и спорни

въпроси, като например, дали за цялостния облик на творчеството му е определящо тежнението към сферата на сакралното или религиозното изкуство – престижен маркер след 1989 г., или разножанровите му творби преди тази дата в сферата на светското изкуство са профилиращи, защото са в същата степен вдъхновяващи. Що се отнася до последните, изкуствоведът не премълчава, че те са повлияни от творческата среда в комунистическа Полша, която води активен живот, бидейки същевременно особено податлива на изнудване от комунистическите служби. Съчетавайки проблемно-историческия с персоналистичния дискурс, Лавски показва житейския и творчески път на Гроздев не само като поданик на две култури – българската и полската, но и като образец на творец с две ярки творчески лица (светско и религиозно), който в зрелия си период се стреми да съчетае блясъка на евангелския идеал с чертите на художествената утопия.

Статията на Александър Христов *Концепцията на Кажимеж Пшерва-Тетмайер и на Стоян Михайловски за краевековието* (с. 105–114) прилага метода на компаративистиката, за да успореди две произведения на полската и на българската литературна класика, които не са в пряк диалог или непосредствено влияние, но в условията на сравними исторически условия, повлияни от общоевропейски тенденции в изкуството развиват сходна лирическа чувствителност спрямо темата за *края на века*. В сравнителен прочит на *Краят на века*, произведение на видния модернист Кажимеж Пшерва-Тетмайер (приеман за един от първите декадентски поети в полската литература), и *Крайвековно тление* от книгата *Философически и сатирически сонети* (1895) на Стоян Михайловски (предшественик на българския модернизъм) и следвайки традициите на сравнителния анализ, Ал. Христов експлицира сходни, но не идентични концепции, които са резултат от тенденции, отпечатани в трансформации на светогледите на двамата автори. Изследователят отчита наред с влиянието на мощната персоналистска доктрина, емблематична за времето и платформата на модернизма, така и на пръв поглед крехки литературно-исторически находки, свързващи *задочно* двамата автори чрез съредните им публикации в един и същ брой на списание *Мисъл*. Пунктирайки и други основни съставни на естетическия контекст, в който възникват двете творби, и анализирайки различни нива на текстовете, изследователят заключава, че и *Краят на века*, и *Крайвековно тление* са модернистични творби. Чрез сполучлива литературно-историческа метафора Христов обобщава, че въпреки тематичната обвързаност *с края* (на века), те са в еднаква степен част от *началото*, от новата художественост, в която творческата личност, *с нейния сложен вътрешен свят, се изправя пред загадките на универсума* (с. 112).

Статията на Милен Митев и Ивелина Митева *Следите от полската история в два от преводите на Петко Рачов Славейков* (с. 115–125) съчетава методите на литературната археология и архивистика с тези на текстуалния анализ, за да установи образците на две полски новели, преведени и адаптирани за възрожденската публика от Петко Р. Славеков, но и да реставрира културния контекст, в който историко-героичните творби на полската литература запълват и компенсират *вековния застой* в националното съзнание на българския човек, населяващ по това време Османската империя. Преводите носят следите на действения идеал, задължителен за литературата от късното Възраждане, да пробуди копнежа по национална независимост, да подпомогне духовна революция в съзнанията и да провокира стремеж към освобождение, а не на естетичеко-избистрени търсения и художественорафинирани литературни открития. Въпреки това, както показват двамата изследователи, тези четива успяват да повлияят за въвеждането на нови жанрове, тенденции и тематични приоритети в българското културно поле. Авторите обобщават, че историческите новели, преведени от П. Р. Славейков, съответстват на апетита за героизъм на възрожденския българин и способстват формирането на неговата социална активност и национална осъзнатост, като задоволяват и нуждата от приключенските и развлекателните романи. Оказва се, че романтичните, изпълнени с героизъм, приключения и сълзи истории за спасение имат значителен принос, чрез своите адаптирани преводи в развитието на българската култура, защото, както убедително показват изследователите, освен експлозивната смесица от приключения, любов, пътешествия и битки, те запазват неутралност в представянето на събития от ключово значение за историята на Полша, а в преводите си Славейков е спазил точността при картографиране на исторически събития.

В литературно-изследователския фокус на статията на Марчин Байко *Penczo Sławejkow – Tadeusz Miciński: paralele* (с. 127–139) попада един изключително важен биографичен, но и литературно-исторически сюжет, който обогатява литературния, културния и житейско-екзистенциалния образ на две емблематични лица на *модерни поети* – полския творец Тадеуш Мичински и българския законодател на модерната поезия Пенчо Славейков. Тяхното дългогодишно познанство и срещи съвпада с преобразяващия тласък на модернизма в Европа и се осъществява върху шумния и многолик площад на свободно конкуриращи се естетики, но и на фона на ескалиращи исторически трусове. Изследователят реконструира връзките между двамата големи поети чрез интензивно разгръщане на казаното в няколкото статии на Мичински, посветени на България и на Пенчо

Славейков, както и чрез сравнителен анализ на поетиките им. Обект на компартивистки анализ са стихосбирките *Сън за щастие* на Славейков и *В мрака на звездите* от Мичински, като в плана на техния близък прочит стават релефни прилики и разлики, характерни в по-обширен план и валидни за специфичните рецептивни нагласи и генерационни процеси, които текат и преобразуват полската и българската литература. Изводите, че в сравнение със Славейков Мичински използва по-малко автобиографични препратки и повече митологични и библейски мотиви, са съпоставими в по-широк контекст с процесите, вкусовете и влиянията на традицията в двете различни култури.

Статията на Агнешка Тшешневска-Новак *Świat fauny i flory w krótkich utworach prozatorskich ElinaPelina i Władysława Orkana* (с. 141–151) хвърля нова светлина върху класически творби на канонични автори за българската и полската литература – Елин Пелин и Владислав Оркан, като използва съвременния инструментариум на геопоетиката, разработен от Анна Кроненберг (*Геопоетика*), А. Барц (*Екологичен реализъм*) и Д. Харауей (*Когато видовете се срещат*), а на моменти прилага идеи, известни от сферата на биополитиката. Близостта между Елин Пелин и Владислав Оркан е потвърдена както в биографичен, така и в поетологичен план: родени в едно и също десетилетие на XIX век, определяни по инерция като представители на *селската литература*, те не естетизират прекалено селската тема, а нерядко показват натуралистичен образ на селския човек. По отношение на изобразената природа *тя престава да бъде подчинена на човешките цели и* да участва в картината *като фон*, като и двамата автори *не придават елементите на екосистемата характеристиките на символ или метафора*, а я превръщат *в субект, в независим, равнопоставен герой* (с. 148). Изводът на изследователката допълва и осъвременява, а не оспорва, поне по отношение на Елин Пелин, изводите на съвременното литературознание, че полякът и българинът се обръщат към биосистемата, коментират я, разсъждават върху нея, отворени са за нейните промени, а техните герои естествено вписват своето съществуване в ритъма на промените. Приносното оглеждане на творчеството на двамата класици едно в друго показва синхронността на процесите в българската и полската литература и техния универсален план.

В статията си *Małe formy narracyjne w twórczości Zygmunta Niedźwieckiego i Elina Pelina* (с. 153–164) Дариуш Пехота демонстрира съвременен и оригинален литературоведски подход, използвайки инструментариума на съвременната антропология, за да осветли естеството на животинската природа и нейното място в изграждането на художествения свят на кратките форми на разказа при Зигмунт Неджвецки и Елин Пелин. В сравнителен

план са изведени много и важни съответствия, като не са подминати нюансирани разлики (в творчеството на Елин Пелин животните са връзка между човешкия свят и Бога, то е доминирано от същества, идентифицирани със селското пространство, докато при Неджвецки доминират екзотични видове), за да се достигне до отчетливо присъствие на една обща концептуална идея за отношение на света на човека и света на животното – изобразяване на уникалните черти на животните, които доказват техния субективен статус. Оказва се, че един градски, модернистично настроен автор като Неджвецки, чиито герои са дребни чиновници, цинични и пресметливи, отегчени от ежедневното монотонно съществуване, подчинено на многобройни, мимолетни романси, и наричания *певец на българското село* Елин Пелин, *очарован от ежедневието на селяните*, в равна степен субективират животинския свят. Струва ми се, обаче, че заявеното в увода твърдение, че двамата автори са *несправедливо забравени, те функционират в периферията на интереса на критици и литературни изследователи, както и на читатели* (с. 153), по отношение на Елин Пелин не е достатъчно валидно.

В статията на Збигнев Кажмерчик *Neomanichejski dualizm w dziełach literackich Słowian* (с. 167–177) са демонстрирани възможностите на оригинална методика, която би помогнала да се разкрият важни аспекти на произхода и развитието на различни теми и мотиви, функциониращи в славянските литератури, като например в богомилските текстове, както предложеният модел помага да установи кои от тях съдържат ориенталски (с генеалогия в иранския дуализъм), а кои – панславянски елементи. Авторът използва понятията *богословски дуализъм* и *богословска инверсия* при анализа на избрани произведения от полската и руската литература, като изследва трайността на бинарните структури в съвременните произведения с неортодоксално съдържание. Предложената в текста методика обещава ефективност при анализи на българската литература.

Статията на Анна Яницка *Bałkańska lekcja „realpolitik": „Przegląd Tygodniowy" w roku 1876. Źródła i dyskusje* (с. 179–194) е посветена на един болезнен исторически избор, пред който е изправена младата, реформаторски настроена варшавска интелигенция, насърчаваща позитивизма, социалните и цивилизационните подобрения. Изследвайки статии, публикувани през 1875–1878 г. в реформаторския вестник *Przegląd Tygodniowy*, Яницка анализира трудния избор, който са принудени да направят различни полски политически и интелектуални кръгове, заставящ ги да предпочетат едно зло пред друго: или Турция, наречена *болната държава на Европа*, или Русия, която защитава панславизма и носи свобода на балканските народи. За редакторите на вестника, отдали краткосрочната си

подкрепа на Русия, този горчив избор се оказва скръбна школа по реалполитика, геополитика, етнополитика, отговорност към словото, стратегически анализ и вътрешна политика. Приносен текст, който запълва противоречивата карта на полската история с интересен и важен детайл, кореспондиращ както с историята на България от това време и българските принудени избори, така и с днешното състояние на европейското ни семейство.

Статията на Йоанна Джеджиц *Polska i Bułgaria w poezji Aleksego Chomiakowa* (с. 195–208) изследва образите на Полша и България в стихотворенията на руския философ и общественик Алексей Хомяков, известен с привързаността си към руската православна форма на провиденцилизма и като основоположник на славянофилството. Освен това, служейки в армията, Хомяков участва в Руско-турската война, което го запознава отблизо с полския и българския народ. Неговите впечатления се изливат в стихове, доминирани от славянофилските му възгледи и подчинени на идеята за обединение на славянския свят под ръководството на Русия, а борбата за освобождение се възприема и като религиозна война с провиденциален характер. Изследователката анализира специфичната поетика на Хомяков, като откроява честата употреба на орлите като символ на славянските народи, метафоричните образи на Изток и Запад и множество апострофи. Темата за България се проявява чрез описания на местни пейзажи, а лирическият аз се обръща директно към българите, докато неговият подход към полската тематика е подвластен на историческия фон на конфликтите между Полша и Русия – двете страни са увещавани да сключат мир. Според изследователката, докато българската нация е представена по положителен начин, образът на полската е неубедителен. Статията разкрива интересен и важен аспект от отношението на руския провиденциалист към двата народа, като освен приликите, са нюансирани и множество разлики, предопределени от различния исторически контекст на отношенията, от една страна между Русия и българския народ, а от друга – между полския народ и Руската империя. Изводите обогатяват погледите към отношенията между Руската империя и двата славянски народа и носят ценна поука за съвременната култура и геополитика на Европа.

В статията на Стелиана Александрова и Оливия Крул *Образът на поляците в българския интернет форум BG-Мамма* (с. 209–220) методите на текстологичния анализ са обогатени с инструментите на статистиката, за да се достигне до една своеобразна социология, израстваща от нивото на езиковедския анализ към анализ на поведенчески и социално определени нагласи на българското общество към събирателни образи на поляка. Изследователката анализира мненията за поляците в дискусиите в българския

интернет форум BG-Mamma, като подлага на проучване 120 записа по различни теми (навици и черти на характера, престой в чужбина, емиграция, религия, национална и международна политика, отношения с чужденци, бежанци, Brexit и свободното време). Коментарите са разделени според тяхната оценка: положителни, отрицателни и неутрални. Изводите от анализа показват, че образът на поляците в българския интернет форум е двусмислен и най-често зависи от вида на контакта (пряк или косвен) и мястото му (напр. в Полша или в емиграция във Великобритания или България). Изследването дава принос в актуализирането на една нееднопланова картина на отношението на българина към поляка, но и като цяло към чужденеца, като изводите са двупосочни, засягат не само идеята как ние мислим чуждото, а и темата за традиционно унаследени представи, които формиран българския национален манталитет.

Разработката на Станка Бонова и Виргиния Мирославска *Formy zwracania się do osób duchownych w języku polskim i bułgarskim* (с. 223–233) анализира адресативните форми в устната комуникация между светски и духовни лица, представители на християнското вероизповедание в българската и в полската култура. Нейният съпоставителен характер откроява базисни разлики в съвременния речеви етикет в двата езика и притежава безспорна практическа стойност за начеващи преводачи и студентите слависти.

Текстът на Пьотр Хомик *Pochód Andrzeja Bogolubskiego na Bułgarów Wołżańskich w 1164 roku a rozwój kultu włodzimierskiej ikony Matki Bożej* (с. 235–245) откроява историческите събития, допринесли за развитието на култа към Владимирската икона на Богородица, докато последният материал в сборника – *Парк-музей „Владислав Варненчик“ – място на памет за българи и поляци (из историята на музея в последните 30 години)* на Невян Митев (с. 247–263) проследява най-важните събития в съществуването на варненския музей след 1990 г.

Изданието съдържа и фотографско приложение (с. 265–270), онагледяващо двустранното сътрудничество и научната конференция, проведена между славистичните центрове на Университета в Бялисток и Великотърновския университет през 2020–2021 г. Финалните раздели на сборника включват информация за авторите (с. 271–278), резюмета на монографията на английски, немски и български език, както и именен показалец.

Резултат от изследователска добросъвестност и съставителска прецизност, колективният том *България и Полша: Литературни и културни паралели* обогатява палитрата от литературоведски рефлексии върху българо-полския литературен обмен. Разнообразните

критикоинтерпретативни и литературноисторически проникновения поясняват контексти, в които междукултурният диалог проговаря на актуален език, а хуманитарното знание се превръща в преживяване на езика като свят на високия смисъл.

MAYA ANGELOVA (МАЯ АНГЕЛОВА), ASSOC. PROF. PHD
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
https://orcid.org/0000-0002-5973-3212